

proces van den beginne af aan tot een *regeeringsproces*, hetgeen juridisch een onding is.

De fout, opzettelijk begaan, heeft dan ook de bedenkelijkste gevolgen gehad gedurende den geheelen loop van het geding, dat ten slotte niets meer van een *rechtsgeding* had. Het hof heeft, op de conclusiën van het openbaar ministerie, beslist, gelijk onvermijdelijk was, dat het debat zich strikt zou beperken tot de in de dagvaarding gestelde feiten. Maar het is eenvoudig onmogelijk geweest zich aan die beschikking te houden en zoo heeft men ten slotte gezien, dat de beschikking nu eens volkomen werd losgelaten, dan weer met groote gestrengheid toegepast, geheel en al naar den wil van den president, geleid door de omstandigheden.

Beschouwen wij de verschillende partijen en groepen, die in het proces een rol speelden, nader.

Allereerst de beklagden, of liever Zola. — De stoutmoedige schrijver van den brief in de *Aurore* heeft, behalve tot het houden van zijn schitterende toespraak tot de gezworenen, maar een paar malen den mond geopend in den loop van het geding en wat hij zeide, was dan niet altijd even gelukkig. Zola moet aan een begrijpelijke opgewondenheid ten prooi zijn geweest voor het proces begon. De duizenden brieven en telegrammen, uit alle oorden der wereld ontvangen, het pijnlijke bewustzijn dat bijna alle steun en hulde uit den vreemde kwam en dat het zoo vurig beminde Fransche volk doof bleef voor de stem van waarheid en recht; de persoonlijke aanvallen waaraan hij blootstond; het vooruitzicht van het geweldige dat gebeuren ging; en zeker ook het gevoel van verantwoordelijkheid, hoe fier dan ook aanvaard, voor hetgeen hij gedaan had — dat alles schijnt zijn zenuwen overspannen te hebben. Langzamerhand heeft hij zich hersteld en is bedaarder geworden; maar een enkele maal is hij toch losgebarsten, eens tegen het Hof en eens tegen generaal de Pellieux. Overigens liet hij alles aan de verdediging over, hetgeen zeer verstandig was.

Buiten het Paleis van justitie, het groote gevaarte met de lange gangen en de statige hallen, tusschen Seinekade, Boulevard du Palais en place Dauphine gelegen, heeft Zola het zwaar te verantwoorden gehad. Het moet iets zijn, na dagen zoo zwaar als deze meestal waren, telkens weer bij het uitgaan toegeschreeuwd en uitgescholden te worden door een wild huilende menigte, die met vuisten dreigt, het rijtuig naloopt en omringt en Weg met Zola! en Ter dood krijscht! De lafaards! riep Zola eens tot hen, die altijd maar meeloopende, hem door het portierraam hun gemeene taal toesnauwden. Zelfs is hij in werkelijk lijfsgevaar geweest en, zoo hij ooit wereldtriumfen behaald heeft, thans mag hij zeggen: Ik heb den volkshaat gekend.

Het Openbaar Ministerie. — In verstarde rust heeft de advocaat-generaal Van Cassel gezeten, bijna het geheele proces door. Ook deze koude, droge man kent den haat; men leze het boek dat de député Henry Maret, pas vrijgesproken in het laatste Panama-proces, heeft uitgegeven en waarin deze magistraat in de grievendste taal wordt geteekend. Van Cassel evenwel staat